

אוזבקיסטאן - הצבא (II) - המחלה חוזרת, בית חולים - סוף הצבא

הזכרתי קודם, שדרך בוגורוסלאן (Boguruslan) מצא אותנו אחינו הבכור, שלומקו (Szlomku). לפי המידע האחרון שהיה ברשותנו, הוא היה אמור להימצא באחד הסובחוזים (סוג של חוה חקלאית ממשלתית – המתרגם) בשטח אוזבקיסטאן (את השם אני לא זוכר). מצבינו בקולחוז (סוג של חוה חקלאית ממשלתית – המתרגם) בקירגיזיה "מין בולאק" (Min Bulak) הפך יותר ויותר בלתי נסבל. החלטנו להגיע לסובחוז הזה ולהצטרף לאחינו. בעגלות סוסים מזדמנות, משאיות, ולפעמים גם ברגל, הגענו, לבסוף, לסובחוז הזה. ומה שהתברר הוא, שהוא כבר לא היה שם. בינתיים הוא הספיק להתחתן עם רופאה. W.S., ויחד הם עזבו את הסובחוז. אלה שהודיעו לנו על כך הרשו לנו ללון אצלם ומסרו שם של ישוב בו, קרוב לודאי, נוכל למצוא אותם.

כשאנחנו נשענים על ה"קרוב לודאי" הזה יצאנו לדרך. הגענו לישוב פוגראן-אורלובסק (Pogran-Orlowsk) בפלך טאשקנט (Taszkent). זה היה אומנם כפר, אבל גדול, וכנראה, בעל משמעות בין-קהילתית רחבה יותר. שם מצאנו את אחינו, שלומקו, עם אשתו החדשה, ואלנטינה (Walentina) (W.S.), ועם תינוק שזה עתה נולד – בן בשם סריוז'ה (Serioza).

W.S., רופאה לפי השכלתה, מנהלת של בית חולים מקומי קטן, ומירפאה. מוצאה היה ממשפחה קצת פחות מ"בינונית" (השלטון הסובייטי חילק את האיכרים לקבוצות לפי רכושם: עניים, בינוניים ו"קולאקים", כלומר עשירים, כלומר אויבים – המתרגם). להורים היה בית קטן בעיירה קטנה, "סיר דארייה" (Syr Darja), לא רחוק מטאשקנט. במשפחה היו, חוץ מההורים, 4 ילדים: 2 אחיות – הגדולה יותר אלכסנדרה (שורה) וואלנטינה (ואלה), כמו כן 2 אחים – הגדול יותר ניקולאי (קולה), ווסיבולוד (סיבקה). שורה גרה בטאשקנט ועבדה במשרה מכובדת ב-K.C. (הועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית – המתרגם) של אוזבקיסטאן, גרושה (הבעל היה לפי השמועה, יהודי, מכאן בעיות מסוימות). קולה בזמן הזה שירת בצבא. סיבקה, קטין בזמן הזה, היה גר אצל ואלה.

אנחנו עם הניה השתכנו אצלם, כך החליט אחינו, ואישתו, מרצונה או שלא מרצונה, נאלצה להסכים לכך. בהשוואה לתנאים של אז, הדירה הייתה די מרווחת (כנראה, איזה 3 חדרים). את הניה סידרו בעבודה בבית חולים-מרפאה, כאחות-מנהלנית. היא הסתובבה בחלוק לבן ועסקה במנהלה. אחינו שלומקו, שם קראו לו סאלומון מאיורוביץ' (הרוסים מוסיפים כשם אמצעי ואריאציה על שם האב, לאבא של המחבר קראו מאיר – המתרגם), מילא תפקיד של מבקר סניטארי, ובתוקף תפקידו היה לו פיקוח על מאפיה מקומית שאפתה לחם לפי תלושים. מפעם לפעם הוא מביא הביתה לחם שעוד לא התקרר, ממנו היה נותן לנו, בהסתר, חלק. בבית הייתה גם משרתת, אגא (Aga), בחורה מבארנאו (Barnau), (עיר צפונית לקאזחסטאן) שבאזור הזה, היא ריצתה עונש על איזושהי עברה אדמיניסטרטיבית. ואלה הצליחה "לשלוף" אותה, לכאורה, לעבודה בבית חולים. אגא ניהלה את משק ביתם וטיפלה בילד, סריוז'ה. היינו אתה בידידותית רבה. אני, בשליחות המרפאה, הייתי מחלק לחולים הרשומים כחולי מאלריה ב"לא-בית חולים", "חינין". למאלריה באזור הזה היה תהליך מחלה קשה, טרופי, והיא הייתה מוכרת כמחלה סוציאלית, בדומה לשחפת. אני לא נזכר האם, וכמה שילמו לי. מה שהיה חשוב הוא שזה נתן לי זכויות לתלושים ללחם. הכדור שהונפק לחולי מאלריה הם היו חייבים לבלוע בנוכחותי, אחרת הם היו משתמשים בו כחומר לצביעה (לחינין היה מאד אינטנסיבי, קשה לשטיפה, צבע צהוב).

אחרי פרדק (אח של בנו שנאסר ע"י המשטרה – המתרגם) נשארו כלי ספר. למדתי קצת להשתמש בהם, ומכאן שהצעתי ל"פאציינטיים" שלי – חולי מאלריה, תספורת. ספר בישוב הזה לא היה, ולכן לפעמים הם היו מסכימים ברצון, בתגמולם אותי במספר מלפפונים, בצל, כמה תפוחי אדמה. לנו, עם הניה, זאת הייתה עזרה רבה, כי על זה היינו מבשלים את מרקי הירקות שלנו. לצמד שלנו ניהלנו עם הניה "מטבח" נפרד,

משלנו. סיבקה לא עבד, וכקטין היה מקבל תלושי לחם מופחתים. מים היינו שואבים מתעלת השקיה שהייתה עוברת ליד ביתנו. סיבקה לימד אותי לדוג דגים בעזרת קילשון. לפעמים זה היה מצליח, ואז היינו מבשלים מרק דגים שנקרא "אוחה".

עד כמה שאני זוכר, ביוב ומים זורמים באזור הזה לא היו. מים לבית החולים היו מביאים בחבית. לחולים בבית החולים המשפחות היו מביאות אוכל, מטבח לא נוהל. משטר כזה היה אפשרי רק בגלל ש"רביצה" לא הייתה. את הפציינטים היו מחזיקים בבית חולים מספר ימים, הכי הרבה, לכן אנשים לא התלהבו מאישפוז, הם העדיפו את מיטתם הביתית.

באזור היו קצת ממפונים מאזורים שנתפסו ע"י גרמנים. היו גם משולחים מלפני יוני 1941 משטחי רומניה לשעבר, המסופחים ע"י הסובייטים בשנת 1939. העניין היה, במה שנקרא, "הבורגנים" עם סעיף S.O.E. בדרכון (תעודת זהות). S.O.E., כלומר "סוציאלו אופאסני אלמנט". לפי בגדיהם אפשר היה לראות את הסטאטוס החברתי-סוציאלי במולדת הקודמת שלהם. הם כבר היו שם ב"פוגראנקה" לפנינו (? – המתרגם), כשעוד לא הייתה מלחמה, להם הרשו אז לקחת דברים אישיים רבים. עם המקומיים הם לרוב לא התחברו. הם שמרו על דיסטאנס חברתי מסוים. רובם לא היו יהודים. ברשות בית החולים הייתה עגלה עם סוס. אני לא זוכר מה קרה לסוס, כנראה הרגו אותו לפני שהתפגר. אנחנו קיבלנו ממנו את החלקים הטעימים יותר, כולל הכבד. המשרתת אגא ידעה להכין מהסוס הזה אוכל לא רע בכלל. אז בפעם הראשונה, וכנראה האחרונה, אכלתי בשר סוס.

מפעם לפעם היינו נוסעים לטשקנט לקניית "פיצי'בקס" כלשהם, שנמכרו מאוחר יותר בשוק המקומי. הרכבת לטאשקנט עברה איזה 10 קילומטר מהכפר שלנו. כדי להגיע אליה, היה צורך לצאת מהבית בערך ב-2 בלילה. "הסיורים" האלה היו קשורים בסיכון רב. זו הייתה רכבת נוסעים, לא ישירה, תמיד מלאה על גדותיה. קשה היה להגיע אליה. השתוללו בה כנופיות שונות – פושעים ששדדו את הנוסעים, ולפעמים, אפילו, היו משליכים אותם מהרכבת. כרטיסי רכבת לא היו קונים, כי הכרטיסנים היו מסתגרים בתאיהם. כל ביקורת לא הייתה אפשרית. הם עצמם פחדו מהפושעים האלה. מה אפשר היה לעשות? לחיות, הרי, היו חייבים, ולכן היו נאלצים לקחת את הסיכון. השוק היה איזה 5 קילומטר מאתנו. בשוק עצמו היו שוטרים מקומיים-אוזבקים, מבצעים הרבה פעמים מצוד, הם היו מחרימים את "הסחורה" ומשחררים, לרוב, לחופשי. השוטרים האלה גם היו צריכים לחיות. חוץ מהמשטרה, בשוק השתוללו גם כנופיות מקומיות, וגם להם היה צורך לשלם דמי חסות. איכרים-אוזבקים מכפרים באזור היו מביאים סחורות שונות למכירה. תמורת שק תפוחי אדמה הם היו מביאים הביתה כמעט שק של כסף. איכרים אלה היו מארגנים ביניהם מאין "הגנה עצמית". הם התנהלו בקבוצות, אחד שמר על השני, וחיפה עליו. מהם הכנופיות פחדו ולא היו מתקרבים אליהם.

בסביבה היו קוראנים רבים שהוגלו מהמזרח הרחוק. בהשוואה לאוזבקים, הם יצגו רמה חברתית-סוציאלית הרבה יותר גבוהה. רבים ביניהם היו רופאים, רועי חשבון, מהנדסים, ובעלי מקצועות חופשיים אחרים. תמיד לבושים היטב, בצורה אירופאית, מכובדים. הם היו מאד נאמנים זה לזה. אנשים מקומיים נמנעו ממגע אתם. בגלל שהם אכלו בשר כלבים, כנראה, כינו אותם "סובאקוידיי" (אוכלי כלבים – המתרגם). להם זה לא הפריע. אצלנו בדרוהוביץ' היו אומרים פעם, שבחיים קורה כך שאחד אוהב מרק איטריות ושני מזיע ברגליים. לא כולם הבינו את משמעות האמרה הזאת. זה כך, אפרופו קוראנים.

אני לא יודע האם התקופה הקצרה של שהות תחת קורת גג אחת עם אשתו החדשה של אחי נותנת בסיס מספיק להגדרת אופייה, לקביעת דעה עליה. הייתי הרי עדיין צעיר מדי, והיה לי פחות מדי ניסיון חיים. כיום, כשמאחורי מעל ל-70 שנות חיים, אני מסתכל על כך בעיניים אחרות. לומר את האמת, עד היום אני לא יכול לתפוס מה הניע את אחינו להתחתן אתה ולנהל אתה חיים משותפים. הרי כבר לפני כן הייתה לו פעם משפחה – אישה וילדה אותה אהב מאד. הרי אז לא יכול היה לדעת עדיין, האם אשתו ובתו בחיים? יכול להיות שהייתי יותר מידי מוקסם מאהבה ונאמנות של אחינו השני, פרדק, למשפחתו. הוא מעולם, בשום נסיבות, לא שכח את אשתו, את ילדיו. תמיד טיפח בלבו את התקווה שהם ישרדו ושהוא יחזור אליהם. על חיים משותפים של אחינו הבכור, שלומקו, עם משפחתו הראשונה לא ידעתי הרבה. רק אחרי

המלחמה, מכמה מידידיו הקרובים, נודעו לי קצת פרטים. והם היו, לצערי, לא יותר מידי ורודים, כמו שזה היה נדמה לי אז. יכול להיות שנטייתו למוזרויות, גאוותנותו, מצבה החברתי של אשתו החדשה עשתה עליו רושם. האישה הראשונה ההיא הייתה, הרי, רק תופרת פשוטה, זאת מאידך, הייתה גברת דוקטור. ומה איתה, עם האישה שניה? מה הדריך אותה? מה היו כוונותיה כשהחליטה בחיוב להתקשרות זו? יתכן שעשתה עליה רושם "המערביות" שלו. הרי היא מעולם מקודם לא נתקלה במישהו דומה. בשבילה זה היה אז עולם הפנטזיה. כי מה היא יכלה לדעת על חיי עוני בדרוהוביץ? אם נשווה תכונות כלל אנושיות של הראשונה לאלה של השניה, אז אני יכול לקבוע בודאות גמורה שהראשונה עלתה על השניה בהרבה. זה הוכח ע"י חיים משותפים מאוחרים יותר, אחרי המלחמה, עם השניה. על עובדה מסוייית סיפר לי אחי עצמו. בזמן של איזשהו ריב קטן, או, נאמר, חילופי דעות "חמים", יצא המרצע מהשק. כנראה כל הנימוקים האחרים אזלו, ואז היא זרקה בפרצופו את הדבר המגעיל ביותר שיכול להיות בנשואי תערובת: "אתה יהודי רודף בצע". זה יכול להצטייר לא כ"גליק" גדול. הרי יהודים בגלות, בכל גולה, מזה אלפיים שנה שמעו מילות עלבון אלה, בכל מקום – במסחר, במשרד, ברחוב, והיו צריכים, כנראה, להתרגל אליהם. אבל דבר אחד הוא לשמוע שיקוצים אלה הנזרקים ברחוב על ידי פרחח, ודבר אחר לגמרה לשמוע אותם בביתך שלך, מאשתך, איתה יש לך נוסף לכך, גם ילד משותף. כנראה זה היה צריך לזעזע אותו קשות, כי ללא מילה התחיל לארוז את תפציו לקראת עזיבה. אז היא התעשתה, הבינה מה מאיים עליה ושהיא לא צחוק. היא זינקה לרגלי תוך ככי היסטרי ותחנונים למחילה. קשה להגיד כמה זמן נמשכה הסצנה הזאת. התוצאה הסופית – הוא נשאר. האם סלח? זה כבר סיפור אחר. לפי דעתי עובדות כאלה הן בלתי נסלחות, הן נחבאות עמוק במעמקי הנפש ונשארות שם לכל החיים. בזמן הזה הרגשתי טוב מבחינה בריאותית. שום סימני מחלה שחלפה לא נראו. ושוב חזר החשק לקרבות. על החלטתי הודעתי לאחותי, לאחי, ולכל השאר. שום שכנועים מצדם לא הועילו. אז ה"חרם" (כך במקור – המתרגם) או במילה אחרת "הקללה", על אנשי "מערב" בוטלה. התחילו לקחת אותם לצבא רגיל. התייצבתי בפני ועדת גיוס. התברר שראש הועדה היה רופא אזורי, מאגזומוב (Magzumow), שהכיר אותי, כי לפעמים היה מגיע לביקורת למרפאה שלנו והיה אורח בביתנו. מלותיו הראשונות היו: מה? רבת בבית? הצגתי לו את טעוני – האם שכנעתי אותו? אני לא יודע. בכל מקרה הוא נתן הוראה לבדוק אותי בקפדנות. שום שאריות מהמחלה הקודם לא נמצאו. ושוב, בפעם השניה במלחמה זו הפכתי לחייל. אורגנה קבוצה, בתוכה מספר מסוים של "מערביים", ונשלחנו לאלמא-אטא, בירת קאזכסטאן. מיקמו אותנו בבניין של בית ספר (שוב בית ספר, כמו בפעם הקודמת, זכרתי שם של הרחוב: "רחוב התותחנים"), ציידו במדים.

חתך סוציאלי של החברה החיילית שלנו היה מגוון. רובם היו אזרחים פולניים ורומניים עד לשנת 1939. ממה שהצלחתי להבין, 80 אחוז היו יהודים. בכל אופן, דיבור יהודי נשמע בכל מקום ובצורה קולנית מאוד. עם הזמן התחלתי לקבל את הרושם שמפקד הפלוגה שלנו, מורה באזרחות, הצליח, כנראה לקלוט מספר מילים בשפה זו. שמת לי לב גם, שכשהוא היה בסביבה, השיחות השתקו. גיל ממוצע נע בין 35 – 45 שנה. אני השתייכתי לצעירים ביותר, כאלה כמוני לא היו רבים. הזדמנו גם לא-יהודים. הייתה קבוצה של בבטיסטים. הם עשו כל מה שדרשו מהם, חוץ מדבר אחד – הם לא נגעו בנשק. ברמה זו הם היו ללא פשרות. שום איומים ועונשים לא הצליחו לשבור אותם. אחרי זמן קצר הם נעלמו מהצבא. לאן לקחו אותם? איפה הם נעלמו? איש מאתנו לא ידע.

אני זוכר אוקראיני אחד מלבוב. שמו היה: קניש (Knyysz). הוא עצמו השוויץ שב"אזרחות" הוא היה גנב. אולי זאת לא סיבה לגאוה, אבל גם הבושה לא גדולה – לפי הפילוסופיה שלו. ממה שהוא סיפר, אפשר היה להסיק שהוא גנב רק אצל עשירים. האם חילק לעניים? הוא לא דיבר על כך. על רובין הוד הוא כנראה, לא שמע מעולם. על כל פנים פראייר הוא לא נראה. בלבוב הסובייטיים נתנו לו 5 שנים על גניבה. לפי דבריו, זה לא כל כך על שהוא גנב, אלא כל כך שהוא לא הספיק להפנים שיטת גניבה לפי שיטה חדשה, סובייטית. הוא לא ריצה את כל גזר הדין. שוחרר על פי הסכם סטאלין – סיקורסקי כאזרח פולני לשעבר עד שנת

1939. (סיקורסקי, גנרל פולני, השיג מסטאלין חנינה לפולנים הכלואים בברית המועצות, 1941, וכאלה, כולל המגורשים היו כ-1.5 מליון רבים לא שוחררו – המתרגם). לפני המלחמה הוא שרת בצבא הפולני, וכנראה מכאן תוצאותיו הטובות בירי בתחמושת חיה, דבר עליו זכה בשבחים במסדרים פלוגתיים. למפקד הוא דיבר רק בפולנית. שאלתי אותו למה דווקא בפולנית? כי ככה מתחשק לי, שהרוסי ילמד פולנית. לילה אחד באו לקחת אותו. כנראה קשקש יותר מדי, ועוד דברים לא כל כך נעימים לאוזן סובייטית. הוא זחל מתחת למיטה – נבח, ילל, בכה. לבסוף הוציאו אותו ולקחו. לי הוא עוד הספיק ללחוש: תראה, קדחת יעשו לי, יש לי שיטות משלי. ובאמת. בסוף שנת 45, במקרה, נתקלתי בו ברחוב בטאשקנט. הוא מאד שמח לפגוש אותי. נו מה, הוא אומר, לא אמרתי לך? את כולם סיבבתי, ועוד כך שלא רק שלא עשו לי שום דבר, אלא עוד זרקו אותי מהצבא, ונוסף לכך נתנו לי תעודה של משוגע, וציוו להעלים להם מהעיניים. על שאלה, מה אתה עושה עכשיו, הוא חייך בממזריות – מה אני צריך לעשות? חזרתי למומחיות הישנה שלי. שמע, יא אחי, הוא אומר לי, אולי צריך לעזור לך במשהו? בשבילך אני אעשה הכל. חבר על הכיפאק היית שם באלמא-אטא. הסתדרתי בלי עזרתו. יותר לעולם לא ראיתי אותו.

רובם בפלוגה שלנו היו מסודרים לא רע. היה להם הרבה כסף עוד מאזרחות. אחדים לבשו מתחת לחולצה סוג של רצועות בהם טמנו את כספם. הצרה התעוררה רק כאשר הובילו אותנו לבית מרחץ. כנראה שאת הבעיה הזאת הם גם כן הצליחו איכשהו לפתור, כי לא שמעתי שום תלונות מהסיבה הזו. בזמן ההוא בערך, הסריטו באולפני אלמא-אטא את החלק השני של סרט היסטורי "איוואן האיום". סצנות של קרב הסריטו בעיקר בלילה, תוך שימוש בנו, החיילים. הלבישו אותנו בבגדים עתיקים ואמרו לצעוק משהו. בתמונה אחת אני ועוד כמה, מחופשים לנזירים, עם לפידים, ירדנו במדרגות בריצה תוך צעקות: לקאזאן, לקאזאן! פעם אחרת לקחנו חלק בסצנה של הכתרה. הובילו אותנו לאולם גדול עם שולחנות עמוסים בפאר היצירה של אומנות הבישול. ברגע הראשון נזל לנו ריר מהפה, וכל החבורה הסתערה על השולחנות המלאים בכל טוב. מה גדולה הייתה אכזבתנו. התברר שכל הנסים התזונתיים האלה היו מלאכותיים – מגבס או מעץ. באולפן הזה ראיתי פעם את סרגיי אייזנשטיין "במלוא הדרו", הבמאי הסובייטי המוביל (בין היתר "אוניית הקרב פוטיומקין") וניקולאי צ'רקאסוב, שחקן סובייטי מעולה ששיחק תפקיד ראשי בסרט הזה.

התאמנו בשדה אימונים המרוחק 8 קילומטר מהבסיס. היינו יוצאים מוקדם בבוקר עמוסי ציוד אימונים. בזמן אימון מסוים קרתה תקרית די לא נעימה. את האימון ניהל קצין צעיר, שרק זה עתה "ירד ממחשב הדפוס" – אוזבקי. מיוזעים, חסרי נשימה ועמוסי ציוד הוא הוביל לביצה, וציוו להמשיך את הצעידה דרך הביצה. עצרנו. הוא, בפנים אדומות שואג: קדימה! אנחנו כלום – עומדים ואף צעד נוסף. שוב: קדימה! אנחנו כל הזמן כלום. ברצונו לתת דוגמה אישית, הוא נכנס בעצמו לביצה הזאת. אנחנו עומדים ומסתכלים על סצנה הזאת בלי להוציא הגה, אבל לביצה לא נכנסים. כנראה שהוא התעשת והבין את חוסר ההגיון של המצב, ורץ לחפש את מפקד הפלוגה שלנו. חזר אתו. המ"פ צרח עלינו נוראות, איים, השתולל – אבל לביצה לא הריץ. שניהם הלכו ועזבו אותנו על גדות הביצה. רק אחרי כמה דקות הבנו את פשר האירוע ואיזה תוצאות יהיו לגבינו מאי מילוי הפקודה. צמרמורת הרגשנו בגב. ביום הזה יותר אימונים לא היו. חזרנו לבסיס ומלאי חששות חיכינו לתוצאות של מעשנו. הקצין ההוא יותר לא הופיע. המ"פ שלנו גם לא הזכיר דבר על כך.

התקרית הזאת, כנראה, נותחה בדרגים שמעל לפלוגה, כי הרי להסתיר דבר כזה אי-אפשר היה, ותוצאות של סירוב פקודה זה יכלו להיות מכאיבות לא פחות גם למפקד הפלוגה. הפוליטיקאים והאיסטרטגים "בגרוש" שלנו ביטלו גרסה פחות או יותר כזו: המ"פ שלנו, ובמיוחד הקצין הצעיר, זכו, כנראה, "לשטיפה" רצינית, נאמר לו שאנחנו, החיילים, גם בני אדם, והיה צורך קודם לתת לנו קצת להתאושש ורק אחר-כך להריץ לביצה הזאת. נו, ומה הראשים היהודיים לא יכלו להמציא?

בימינו היו אומרים, שהפלוגה שלנו היא "קיסנינגרים" אחד, אחד. באלמא-אטא השתמשו לפעמים בפלוגה שלנו לעבודות בסיסיות בחיל-מצב של העיר. בקצה השני של העיר הייתה כנסיה פראבוסלאבית נטושה, ובה אורגן גדוד עונשין. שם גיבשו קבוצות של "קאדרים",

ומשם הם היו נשלחים תחת אבטחה, לגדודי עונשין של חזיתות לחימה, כדי לשלם בדם על עברות נגד המולדת. פעם, במסגרת השרות הזה, שמרתי ליד בית המעצר הגדודי. מספר ימים לפני כן פרצו למחסן לחם. ברנש פלוני פרץ קיר, זחל פנימה, והתחיל להוציא החוצה כיכרות של לחם. תפסו אותנו וגזרו עליו את העונש המקסימלי – 10 ימים של בידוד מוחלט. ה"מוחלט" היה נעוץ בכך שאסיר היה זכאי למנת אוכל חם רק כל יומיים, בימים זוגיים. בימים אי-זוגיים הוא היה מקבל רק לחם ומים. איזו משמעות היה לנענשים, במצבם, עם חרב דמוקלס מעל הצוואר, עונש כה ילדותי? כנראה מצחיק, אבל איכשהו, אולי סמלית, היה צורך להעניש את הפורץ. להכניס לכלא? זה רק רווח בשבילו. לירות בו? נזק למדינה. האסיר ההוא סידר לעצמו, כנראה מרבץ ליד האשנב המסורג. משך כמעט כל המשמרת שלי בת 3 שעות, הוא "בידר" אותי בשיחה. פתאום ניגש חייל אחר של גדוד העונשין, חייל "חופשי", עם שני סירים – מרק ומנה שנייה, כי בדיוק היה זמן של ארוחת צוהריים. נדהמתי, כי היום היה יום אי-זוגי, ומנה חמה לא הייתה מוקצבת. האסיר התחיל "לעבוד" עלי מכל הכיוונים, שהיום הוא, מחר יכול להיות אני, שמה זה מפריע לי, בכל מקרה אף אחד לא רואה, וכו'. יש להודות שהוא היה מאד צח לשון, וכנראה שהצליח לשכנע אותי. חשבת לעצמי – לא ברור מה מצפה לו מחר (בעצם זה היה ברור). העברתי את שני הסירים. וכשהוא כבר היה מוסר אותם ריקים, פתאום, מתחת לאדמה, צץ לפני מפקד של גדוד העונשין הזה. מלותיו הראשונות היו: הרי הזהירו אותך שהיום האסיר נמצא ב"דיאטת רעב" ואוכל חם לא מגיע לו (במקור המגד פנה למחבר בצורה: "אתם": שהיא ברוסית מכובדת יותר מ"אתה" – המתרגם). התחלתי למלמל תירוצים כלשהם, אותם הוא אפילו לא רצה לשמוע. הוא ציווה עלי לקרוא בכל רם ל"מפזר המשמרות" מהיחידה שלי. ההוא בא בריצה עם עוד שניים, גם מהיחידה שלי, כשהוא שואל וחוקר מה קרה. מפקד הגדוד הסביר להם, ולי, במקום, הכניס עונש של 10 ימים של בידוד מוחלט, עם זאת שאת העונש הייתי צריך לרצות לא כאן, אלא ביחידת האם. על "מפזר המשמרות" שלי ציווה להודיע על כך למפקד שלנו, וזה אישר את העונש ודאג למילוי. במקום הורידו לי אח החגורה ו"אובמוטקיי" (בד מלופף מסביב לרגליים הממלא מקום של נעליים). שני המלווים הרכיבו כידונים על הרובים, וכך, דרך כל העיר, צעדנו עד לבסיס שלנו. בדרך אנשים היו נעצרים ומניעים את ראשם בהשתתפות בצער, כזה צעיר וכבר עברייני, ובטח הוא מובל להוצאה להורג ברייה. המפקד שלנו קיבל את דיווחו של "המפזר", הסתכל עלי ללא הבאת פנים מיוחדת וציווה להוביל אותי למעצר המאולתר שלנו. ימים זוגיים ואי-זוגיים, איכשהו, הוא לא הזכיר. ישנתי את הלילה הראשון בתא מעצר וכבר למחרת שלחו אותי למטבח לקלף תפוחי אדמה. משום מה להיות קרוב למטבח זה תמיד איכשהו יותר נעים מאשר להיות באימונים. בקיצור, היו לי 10 ימים טובים ושבעים, כמעט כמו בחופשה. אחדים מהעמיתים לפלוגה שלי ניסו, אפילו, לקנא בי.

יום אחד, זה היה יכול להיות במצע שנת 43, הודיעו לנו שאנחנו צריכים להיות מוכנים, כי היום אנחנו יוצאים לדרך ארוכה. עזבנו את הבסיס שלנו בלי געגועים נוסטאלגיים, אם כי היה מורגש מתח מסוים, במיוחד אצל המבוגרים יותר. צעדנו לנקודת איסוף שליד תחנת רכבת. שם כבר היו יחידות אחרות רבות מאלמא-אטא ומסביבה הקרובה. התחלנו להעמיס את עצמנו לקרונות משא חונות. את מטרת המסע שלנו הם לו גילו לנו. אני לא חושב שאפילו לפיקוד שלנו היה מושג קלוש על כך. זה היה הרי, סוד צבאי השמור בקפדנות, הקשור לתנועת הצבא. הנפיקו לנו מדים חדשים. לקראת הערב זזנו. מפקד משלוח הרכבת שלנו, בדרגת רב-סרן, בכל תחנת רכבת חשובה היה מקבל את מסלול התנועה רק עד לתחנה הבאה.

בדרך היינו מקבלים מנות קרב – שימורים, צנימים, סוכר, לפעמים אפילו לחם טרי, זאת בהתאם ליוזמתו של מפקדנו וליכולתו לתמרן במה שהגיע לנו במפקדות צבאיות, במסלול התקדמותנו. ברכבת שלנו הוקצב קרון מיוחד למפקדים ולשרות רפואי. כל אחד אישית היה צריך לדאוג לעצמו למזון חם. היינו מבשלים לנו מרקים מתוכנם של קופסאות שימורים, מוסיפים צנימים כדי לקבל עיסה סמיכה יותר על מנת למלא טוב יותר את קיבותינו הרעבות. מה שהיה בשפע זה "קיפיאטוק" – מים רותחים מברזים מיוחדים בכל תחנת רכבת (את "המצאת המאה" הרוסית-סובייטית הזכרתי כבר בעמודים קודמים). בכל תחנה בה הרכבת הייתה עוצרת, מייד היו מהבהבות מדורות מאולתרות והיה מתחיל הליך הטבחיות. יש להודות שמקרון הפיקוד היינו מקבלים אינפורמציה כמה זמן תימשך החנייה. העניין הוא שאנשים ידעו

כמה זמן עומד לרשותם לבישולים ולאפשרות של "שופינג" ב"באסטות" מזדמנות. יציאה וחזרה היו צריכות להיות מדווחים לאחראי על הקרון. לרוב הייתה הקפדה על כך, כי הוזהרנו שחזרה לא בזמן ו"איבוד" הרכבת תחשב כעריקה עם כל התוצאות הנובעות מכך. ובאיזה עונש מאיים מדובר – כולם ידעו היטב. במידה לא פחותה הדבר הדאיג גם את הפיקוד, כי הם ידעו היטב שבתחנת היעד הסופי הם יצטרכו לתת דין וחשבון ממספר אנשים שהם קיבלו באלמא-אטא וממספרם בסוף. נספרו חיים ומתים (כמה מקרים כאלה היו). לאן אנשים היו "מתנדים", כבר הזכרתי.

בבאזרים קטנטנים שליד תחנות רכבת תמיד היו מחפשים משהו אכיל, להשלמת מנות מזון צבאיות. לאלה שהיה להם כסף, לא הייתה בעיה. אבל מה עשו אלה חסרי הממון? הרי באלמא-אטא קיבלנו נעלים אמריקאיות נפלאות עם שרוכים, גרביים, ממחטות (!?), ו"שמונצים" אחרים. חוץ מזה, כאלה שראו את הנולד, הצליחו לא להחזיר את הפריטים הישנים, וזאת הייתה גם סחורה "הולכת", במיוחד בזמן מלחמה. היו אפילו כאלה שהחליפו את נעליהם האמריקאיות החדשות, לטרנטות חרבות דמויות נעלים, עם תוספת מתאימה של מזון כפיצוי. בגדים תחתונים חדשים, כמו מכנסיים, הוחלפו לסמרטוטים ישנים ומלוכלכים, וכו'. גם מעל דברים כאלה היו תלויים עונשים, אבל זה היה סיכון שהיה צריך לקחת, אם כבר מישהו היה דואג כל כך למילוי אמתחתו. על זה הרי לא היו מעמידים לקיר ומוציאים להורג בירייה. בסופו של דבר לא נסענו לנשף אלא לחזית. מי שהיה נתפס ב"מסחר" בגדים כזה, היה נכנס למספר ימים לקרון-מעצר על לחם ומים, תוך איומים שהעונש האמיתי, הגדול, "יונפק" אחרי הגעה ליעד. סיפורי סבתא. אחרים, פקחים יותר, ברנשים "דמויי קניש" (הזכרתי כבר את קניש מלבוב), היו מאתרים קרונות אטומים, פורצים – או מלמעלה, לרוב מלמטה, ומוציאים משם, אם היה מה. מבצעים מהסוג הזה אפשר היה לבצע רק בתחנות ורק בלילה. כאן באמת הסיכון היה כבר גדול מאד, כי היה איום ממשי של ירי בידי משטרת הרכבת החמושה. ובכל זאת היו "מקצוענים" כאלה שהלכו על זה. אם "המבצע" היה מוצלח, אז בבוקר, באור יום, הרכבת שלנו הייתה כבר רחוק ממקום בפשע. אני אישית לא השתתפתי לא ב"מסחר גרדרובה" שתואר למעלה, ועל אחת כמה וכמה, לא ב"מבצעי קרונות". מעולם לא הלכתי ל"בתי ספר" כאלה. לי היו צריכות להספיק מנות מזון צבאיות שהייתי מקבל. בסופו של דבר הן לא היו עד כדי כך רעות, ומרעב לא היו מתים. לפי קני מידה של היום – מבחינה קלורית הן הספיקו.

היו גם כמה מקרים של פציעה עצמית פיזית, כדי להתחמק מהחזית. אחד כזה נשמר לי בזיכרון. חייל, נדמה לי שמקאזחסטאן, זחל מתחת לדרגש תחתון, שם אפשר היה רק לזחול, אכל מלח, ושתה מים. הכל הוא הכין לעצמו מראש. אחרי כך וכך ימים אנקות וסרחון שעלה משם, הסגירו אותו. בקושי הצליחו להוציא אותו משם, עד כדי כך הוא התנפח. ראיתי אותו ואת פניו, מהן נבטו חריצי עיניים קטנטנות וצרות. אולי בגלל זה הגדרתי אותו כקאזחסטאני? בסופו של דבר הוא עשה את זה כדי לחיות, לא למות. לקחו אותו לקרון מרפאה. מה בסוף עשו אתו – אין לי מושג. אז בדיוק נזכרתי בקניש "שלי". הוא בטח היה מוצא שיטה אחרת, חכמה יותר.

על סמך שמות של ערים חולפות התמצאנו בכיוון המסע שלנו. הרכבת נעה בכיוון צפון-מערב. מזמן השארנו מאחורנו את מרכז אסיה. היינו בשטח של "הפדרציה הרוסית". התחלנו לחלוף על פני ערים, עיירות וכפרים ששחררו לא מזמן על ידי הצבאות הסובייטים. ההרס והדלות היו ללא תאור. חלפנו על פני אורשה וסמולנסק. נכנסנו לשטחה של הרפובליקה הביאלורוסית. מספר ימים חנינו במינסק המשוחררת, בירת הרפובליקה. ברחובות הרבה צבא ופרטיזנים שרק זה עתה יצאו מיערות. בעיר היו מחסנים רבים, אותם הגרמנים לא הספיקו להשמיד. השלטון עוד לא התייצב. כל אחד לקח את מה שרק יכול. בהזדמנות זו גם אנחנו קצת "הצטיידנו". הרכבת שלנו נעה הלאה, בהשאירה מאחוריה את ביאלרוס. נכנסנו לשטחה של הרפובליקה הליטאית. חלפנו על פני וילנו וקובנו (וילנוס וקאונאס). שם גם החנייות היו קצת יותר ארוכות. בוילנה ראיתי "שער אוסטרובראמסקי", אפשר היה להסתדר בפולנית. הראו לי מרחוק בית קברות על גבעה, שם היה מונח פעם כד-אפר עם ליבו של יוזף פילסודסקי (פילסודסקי, משחררה של פולין אחרי מלחמת העולם הראשונה ומנהיגה הנערץ. נולד בליטה, שהייתה פעם פולנית, אחר כך סובייטית – המתרגם).

בקובנו הלכנו להסתכל על העיר. שלטון אזרחי ככה עוד לא היה. הרס מיוחד לא ראינו. הרחובות היו מלאים בשלטים ומודעות בגרמנית. נכנסנו לבניינים נטושים, בהם עד לא מזמן שכנו משרדים גרמניים מסוגים שונים. לא לקחנו כלום, וזה לא בגלל איזשהו יושר מופרז, אלא פשוט כי לא מצאנו שם דבר שיכול להועיל לחייל. סמרטוטים, וילונות, נברשות, פסנתרים, רהיטים ? היינו צריכים את זה כמו חור מראש. על מה שלא היינו מוותרים, זה על משהו לזלול, וזה בדיוק לא היה.

יצאנו מחוץ לקובנו ומצאנו את עצמנו בתחנה קטנה שאת שמה אני לא זוכר. זה היה סוף המסע שלנו. כמה זמן זה לקח בסך כל – אני לא זוכר. אני משער שמספר שבועות.

התחיל תהליך של הצגתנו לפני הפיקוד החדש. לאיש לא הזכירו עברות מזמן המסע. כנראה כל החטאים נמחלו – כמו בסקרמנט הקדוש. הובילו אותנו לבית מרחץ מאולתר, הנפיקו מדים חדשים, האכילו במזון חם ממטבח שדה צבאי וסיפחו כמילואים ליחידת חזית בעלת שם קצת ארוך מדי, שנשאר לי בזיכרון עד היום: 84 גבארדיסקה קראסנוזנאמיונאיה, דניפרובסקו-נימנסקאיה, אורדנה סוברובה ווטורי סטני דביזיה. נתנו לנו יומיים למנוחה ואחר כך העבירו במשאיות למקום חניה של הדיביזיה בשטח של פרוסיה המזרחית. זה נחשב כחזית ביאלורוסית מספר 3, בפיקודו של גנרל-פולקובניק (!)

טשרניאחובסקי. לפי השמועה היה בלי רגל אחת. מאוחר יותר נהרג בזמן הפצצה על מפקדתו. בזמן הזה שרר בחזית מצב שנקרא "סטילסטאנד", כלומר רגיעה. הדיביזיה שלנו החזיקה בקטע מוגדר של קו החזית. החפירות שלנו היו ממול לחפירות גרמניות. פעולות מיוחדות משני הצדדים, לא נרשמו, אם כי מפעם לפעם התקיימו כאן חילופי אש ארטילרית הדדית. ציוו עלינו לא לעזוב את החפירות במהלך היום, כי לגרמנים היו תצפיות של צלפים והם ערבו לכל חייל בודד. אמרו לנו, שמולנו הציבו הגרמנים יחידה של וולאסוב ושאותם לא לוקחים בשבי (וולאסוב, גנרל סובייטי שנפל בשבי הגרמני, עבר לצד שני של המתרס, ארגן צבא משבויי מלחמה רוסיים, שנלחם לצד הגרמנים. הרוסים התייחסו באכזריות מופגנת לחיילי וולאסוב שנתפסו על ידם – המתרגם). חיילי וולאסוב האלה, כנראה, גם ידעו על כך, כי הם כלל לא מיהרו להגיע לרוסים. מסיפורי חיילים, היה ידוע שהם נלחמו בעקשנות קיצונית. במשך היום הגרמנים הציבו רמקולים מחוזקים ששידרו תעמולה בשפה רוסית בקוראם למעבר אליהם, כשהם מונים את כל הברכות שמחכות אצלם. הם גם שידרו מוזיקה יפה הידועה לנו ושירים רוסיים. בדיוק אז היו מתחילים חילופי אש ארטילרי. מצדנו העניין היה להשתיק את התעמולה. האוכל היה מובא לפני השחר, כשעוד היה חושך. במשך היום זה היה בלתי אפשרי, כי על כל תנועה בצדנו הגרמנים היו פותחים בירי. האכילו אותנו לא רע. לפי מנות מזון של חזית, שנבדלו בצורה בולטת מאלה שביחידות מילואים שבעורף. מובן שיין ושוקולד, כמו אצל הגרמנים, לא היו נותנים. לפעמים בזמן קרה היו מחלקים מנות של ספירט נקי.

ידענו שהסובייטים מתכוונים למתקפה. בין החיילים הסתובבו שמועות שבקרבת קטע החזית שלנו מוקמו יחידות מיוחדות של הארמייה ה-4 שכונתה: "אודארנא", כלומר התקפית. להם בדיוק היה התפקיד לפרוץ את קו ההגנה הגרמני. היו גם שמועות שלידנו חונה גדוד העונשין, כי, כביכול, בדיוק בקטע זה של החזית, הפיקוד הסובייטי מצפה לפריצת הקווים שלנו. בתנאי לחימה, גדוד עונשין היה הולך יד ביד עם מה שנקרא: "זאגראדיטלנים אוטריאדום", כלומר יחידת N.K.V.D. המסלקת כל אפשרות של נסיגה. על הנענשים היו אומרים: "החזה מלא איתורים, אבל הראש בין השיחים".

בזמן הזה, פחות או יותר, התחלתי לחוש שינויים בריאותיים כלשהם. הסימפטום הראשון היה חוסר תאבון. חייל ללא תאבון ? דבר דומה לזה לא קרה במלחמה הזאת. כלום לא עבר לי דרך הגרון. הרגשתי איך כוחותיי אוזלים. רזיתי מאד והצהבתי. הכל היה דומה כמו בפעם הראשונה. בצורה חשודה התחיל להראות הפצע בצוואר שהגליד בעבר, ו"ביצת אווז" תחת בית השחי. זה לא חמק מתשומת ליבו של המפקד הישיר שלי. הוא שאל מה יש לי, על כך לא יכולתי לתת תשובה מוגדרת, כי חוץ מחולשה כללית וחוסר תאבון, לא הרגשתי דבר מיוחד. הוא הורה לי לצאת למחרת בבוקר יחד עם מטבח שדה, מהחפירה, ולהתייצב בשוחה שלו. שם הוא כבר חיכה לי עם החובש שלנו, שהסתכל עלי וקבע ששום דבר מיוחד הוא לא רואה אצלי. למרות זאת ציווה עליו המפקד שלי שילווה אותי לחובש גדודי הממוקם ביער, כמה קילומטר מהקו שלנו, כדי ששם יבדוק אותי רופא אמיתי. בקושי, אבל איכשהו הזדחלתי לשם. בדקה אותי

רופאה-אישה במדים, שקבעה שחוץ מאודם בצוואר ונפיחות תחת בית השחי, היא לא מוצאת כלום והורתה לחובש שלי שייקח אותי חזרה לקווים. הייתי כל כך אדיש, כנראה מחולשה, שלא רק שלא התנגדתי, אלא גם לא מסרתי שום הבהרות נוספות. חוץ מזה הרופאה הזאת לא ביקשה ממני שום הבהרות. לחובש היה עוד דבר מה לסדר, והורה לי לחכות לו באותו מקום. התיישבתי על האדמה, נשענתי על עץ והמתנתי. עבר שמם סרן כלשהו, עם זקנקן, כנראה רופא. עצר ושאל מה אני עושה כאן. סיפרתי לו בקצרה עם מה הביאו אותי, ושאני ממתין לחובש שלי כדי לחזור לקו. אני לא יודע מה הנחה את הרופא, האם המראה שלי או סקרנות מקצועית, או אולי חמלה אנושית פשוטה – מספיק שלקח אותי לאוהל שלו, התחיל לבדוק אותי מאד ביסודיות, במיוחד את האודם בצוואר ונפיחות בבית השחי, ושאל שאלות שונות, הרבה שאלות. הוא יצא וחזר עם רופא אחר. ההוא גם הסתכל עלי, הם התלחשו ביניהם, ובסוף זה ש"מצא" אותי יושב אמר לי: "איש צעיר, אתה חזית לא תראה יותר". הוא הוביל אותי לאוהל גדול בו עמדו מספר מיטות. הפשיטו אותי (הרגשה בלתי רגילה אחרי זמן כה רב בלי להתפשט) והשכיבו אותי במיטת שדה עם סדין לבן מוצע, ועוד אחד כזה לכיסוי. נזכרתי בבית חולים בלנינפול בקירגיזיה וברופאה, זינאיידה חנסאנובה, דבר שהזכרתי בעמודים קודמים.

הנוכחי היה כנראה בית חולים שדה. שכבתי שם מספר ימים ואחר-כך העבירו אתי לבית חולים אחר, בעל דרגה גבוהה יותר, כנראה של החזית, מספר כלשהו של קילומטרים מהחזית. בית החולים תפס בנין של בית ספר כפרי (כנראה בזמן מלחמה בתי ספר נתפסים לבסיסים צבאיים או בתי חולים). שם ביצעו לי כל הבדיקות ואנליזות וקבעו שיש לי שחפת של בלוטות הלימפה, ועוד בשלב מאד מתקדם, ושהם, בבית חולים הזה, לא יכולים לעזור לי בכלום. לשחפת הזאת כבר הספקתי להתרגל בפעם הראשונה, אבל לדרגה "מתקדמת" עוד לא. להגיד את האמת, לא שערתי שלמחלה זאת יכולות להיות "חזרות". הייתי משוכנע שכבר נרפאתי ממנה. עוד הוכחה שהחיים אוהבים בדיחות. הם החליטו לשלח אותי, ומהר, לקובנו (קאונוס). אני לא זוכר כמה זמן נמשכה הנסיעה, ובמה הובילו אותי.

בזמן המלחמה כל בתי החולים באזור החזית נקראו: "חוזאייסטבו" (משק) עם שם משפחה של מנהל בית חולים. אותי הביאו ל"חוזאייסטבו אפשטיין". רופא ראשי של בית החולים הזה היה רופא-אלוף משנה אפשטיין. בית החולים היה ממוקם בבניין של אחת המרפאות של מחלקת הרפואה של האוניברסיטה הקאווקאזית. אני זוכר את שם הרחוב: מיצקביצ'וס (מאדם מיצקביץ', אליו התייחסו הליטאים כאל "שלהם") (אדם מיצקביץ' – משורר לאומי פולני של המאה ה-19. נולד בליטה. – המתרגם), ממש סמוך לנהר ניימן. בית החולים הזה לא היה מיועד לחיילים פצועים, זה היה בית החולים למחלות פנימיות לחיילים שמחלתם נגרמה עקב שהייה בחזית. כך זה נקרא באופן רשמי, וכך זה היה במציאות. הרוב בבית החולים הזה חלו בשחפת ראות. אני, עם השחפת שלי הייתי, כנראה, חריג. אני לא זוכר מישהו נוסף עם אותה דיאגנוזה. זה מזכיר קצת את הבדיחה על שני משותקים. אחד עם שיתוק רגיל, שני עם שיתוק על רקע עגבת. השיחה בינם: הראשון – אני פה עם שיתוק רגיל, וכבודו? השני עם נימת גאווה בקולו: גם לי יש שיתוק, אבל הוא מתקדם יותר. הסגל הייה מאד מסור, הייתי אומר שאת כל ליבו מסר לחולים. כי רק העם הרוסי, אולי, העם הפשוט הזה, מסוגל להקרבה עצמית כה רבה. לדאבון הלב, טרגדיה היסטורית של העם הזה היו תמיד שליטיו. מבית החולים הקאווקאזי הזה אני זוכר את הרופאה-הקצינה, אנה וולאדימירובנה, אדם טוב ואצילי.

מצבי הורע מיום ליום. הפסקתי לרדת מהמיטה. לא אכלתי. הייתי רזה כמו דחליל. הם עשו כל שביכולתם, פעם אפילו עשו לי החלפת דם. הכל ללא כל תוצאות. מצבי היה צריך להיות כבר, כנראה, כל כך אנוש, שהעבירו אותי למשכן במרתף המכונה "הפרוזדור" לטוב שבעולמות. היו שם מספר מיטות עם ברנשים שכבר לפני כן הספיקו "לירוק" החוצה את ראותיהם. פעמיים ביום הייתה באה אחות עם ניסיונות האכלה. לא היה יום מבלי שהוציאו משם מישהו. אני שכבתי עם עיניים פקוחות. על שאלות לא הגבתי. האחות הייתה מצמידה אוזן לחזי כדי לקבוע האם אני עוד נושם. כמה ימים שכבתי – אני לא יודע. כנראה יותר ממה שהיה צפוי מ"נורמה" לכאלה כמוני. אני לא יודע למי נמאס מ"המשחק בפגר". הרופאים הורו להעביר אותי חזרה לקומה עליונה ולהזין מלאכותית.

כמו בפעם הקודמת ידעתי שאם אתחיל לאכול, יש לי סיכוי לשרוד. אני לא זוכר כמה זמן נמשך המצב הזה. אחרי זמן מה התחיל להיות נדמה לי שמשוהו כאילו זו. התחילו להאכיל אותי בכף. לאט מאוד, אבל התחלתי להגיב על מה שהתרחש מסביבי. הנהלת בית החולים החליטה לרשום אותי ברשימה של מפונים לפני רוסיה. ביום כלשהו, היה כבר חורף, הסיעו אותי לתחנת רכבת ומיקמו ברכבת חולים ששמה פניה לכיוון הפוך ממנו באנו בזמנו. יתכן שגם לשינוי אקלים הייתה השפעה כלשהי על מצבי. עזר, ומעט-מעט התחלתי לאכול. אני לא זוכר כמה זמן נמשכה הנסיעה. בכל אופן זה היה צריך להיות לקראת סוף שנת 1944. החורף היה כבר בעצמו. הביאו אותנו לתחנה דז'רזינסק (Dzierzynski), לא רחוק מעיר תעשייתית גדולה: גורקי, היום: ניז'ני נובוגורוד. באמבולנסים צבאיים הסיעו אותנו לבית הבראה לשחפנים הממוקם בעומק חורשת אורנים. אחר כך ניסיתי להסביר, שאמנם יש לי שחפת, אבל לא של ראות, ורק חסר שלשחפת הלימפה שלי תצטרף עוד שחפת ראות. אל תדאג, אמרו הרופאים במקום החדש הזה, הכל יהיה בסדר. כנראה גם כאן הייתי צריך להיות היחיד עם סוג שונה של שחפת. מיקמו אותי באולם בו כל חולה השתעל וירק לתוך קופסה. אני הייתי היחיד שלא השתעל ולא. כאשר התחלתי כבר להתהלך, הבטתי סביב, שאלתי וחקרתי, ועמיתים למחלה לא מצאתי. והיה רצון חזק "להחליף חוויות" עם מישהו דומה. האוכל היה מעולה. התחלתי לאכול רגיל ומתוך כך התחילו לחזור אלי כוחותיי. אחרי חודש וחצי התחלתי לעשות טיולי יער. לארוחות צוהריים הייתי הולך לאגף הקרוב. שם היה אולם קולנוע וספרייה מצוידת היטב, אותה ניצלתי בהתלהבות רבה. בכל יומיים הסריטו סרט. היו מגיעים מרצים עם הרצאות מעניינות. במילה אחת – לחיות ולא למות.

דרוהוביץ' הייתה אז כבר משוחררת. כתבתי מכתב למועצת העיר עם שאלה האם מישהו מקרובי נשאר בחיים. הגיע תשובה שבדקו ואיש לא שרד. בינתיים הצלחתי לקשור קשר עם אחותי הניה, שכבר לא הייתה גרה בפוגראן-אורלובסק ועברה לטאשקנט.

בפברואר 45 הופעתי לפני ועדה צבאית רפואית והוכרתי כנכה מלחמת המולדת דרגה 2 (בברית המועצות מלחמת העולם השנייה מתחילת מלחמתה עם הגרמנים נקראה: "מלחמת המולדת הגדולה" – המתרגם). שוחררתי מבית החולים. בועדה שאלו אותי לאן אני מתכוון לנסוע. עניתי שאני שוקל חזרה לדרוהוביץ'. הזכרתי גם את המכתב העצוב שהתקבל ממועצת העיר דרוהוביץ' בנוגע לגורל משפחתי. ועדה באופן נחרץ יעצה לי לא דרוהוביץ'. לבריאותי, הם אמרו, בדיוק טאשקנט עם אקלימה החם מתאים לי יותר. בסוף הגעתי למסקנה שבדרוהוביץ' הנוכחית אין לי מה לחפש – לא עכשיו וגם לעולם לא בעתיד. ובאמת, פעמים רבות בעתיד, כבר מפולין, הייתי נוסע, מטעם העבודה, למוסקבה וללנינגרד, ומעולם לא היה לי חשק לקפוץ לדרוהוביץ'. בשבילי, בזיכרונותי, בזיכרונותי, השתמרה דרוהוביץ' שתוארה בחלק הראשון של זיכרונות אלה. אני יודע לבטח ואני משוכנע, שאם הייתי נוסע לשם, אפילו לזמן קצר, ולא מוצא את הבתים העניים בלאן, בברודנו – לא הייתי מסוגל לכתוב מילה.

הכנת תעודות לקחה זמן מה. רשמו לי כרטיס רכבת לטאשקנט, הנפיקו מדים חדשים, קצת מזון יבש לדרך והסיעו לתחנת רכבת. בקושי נדחסתי לרכבת נוסעים העמוסה שבקו מוסקבה-טאשקנט. המלחמה התקרבה לקיצה. הרייך השלישי, האדיר, היה בהתפרקות מוחלטת. הוא היה אמור להחזיק מעמד 1000 שנה, אך לקח כ-12 שנה עד שהמפלצת הבלתי אנושית הזאת חדלה מלהתקיים. בני אדם התחילו לנדוד, איש-איש לשיטתו. אלה לבתיים הקודמים, אם הם שרדו בסערת המלחמה, אחרים שבתיהם לא נשארו – חיפשו מקומות חדשים בהם יכלו להקים מחדש את התא המשפחתי. בצורה רבה ביותר, נדמה לי, מבחינה מורלית, טראומטית, הוכו היהודים. לאלה לא היה לאן לחזור. איש לא ציפה להם בשום מקום. מקומות מגוריהם או שהרוסים לגמרה היו, או שנתפסו על ידי אנשים חדשים, זרים. רבים על כן, נשארו במקום, בישובים אליהם הביא אותם גל הגירה, או שחיפשו מקומות חדשים בתקווה שאולי יצליחו במידה כלשהי לבנות חיים חדשים, להקים משפחה חדשה, להוליד ילדים חדשים. זה לא עבר גם ללא טרגדיות. קרה שמישהו הצליח להקים משפחה חדשה עוד בימי המלחמה, והיה משוכנע שמשפחתו הקודמת נספתה – ואחר כך, אחרי המלחמה היה מתברר שהיא, איכשהו, כן שרדה בנס. בצד אחד ובצד שני קמו, עובדתית, משפחות עם טרגדיות כפולות. אחדים מאנשים אלה הכרתי אישית.

במוסקבה הייתי צריך "להשלים" (כך זה נקרא) את כרטיס הרכבת שלי. קיבלתי פתק עם מספר קרון ואתו הייתי צריך להתייצב אצל כרטיסן של אותו קרון, והוא היה אמור לסדר אותי. ובאמת – הכרטיסן מצא לי מקום על מדף עליון, מדף שינה. זה הלך לי יחסית בקלות, אולי כי הייתי חייל החוזר מבית חולים, על מה שהעידו המדים שלי ו"וידוי" קצר לפניו. פרקתי את "פקלאותי" והלכתי לסייר בקרון. זמן לביקור במוסקבה לא נשאר לי, והיה לי לכך חשק גדול. זה נגמר רק בזה שהייתי צריך לעבור לתחנת רכבת אחרת, ולראות עקב כך כל את המטרו המפורסם של מוסקבה.

בלילה הרכבת זזה. כל הנסיעה נמשכה 6-7 ימים. פעם ראשונה במלחמה הזאת השתמשתי ברכבת נוסעים אמיתית. בתחנות היו באסטות בהן אפשר היה לקנות משהו. ושוב ה"קיפאטוק" הקבוע (מים רותחים – המתרגם). כנראה שהתחבבתי על הכרטיסן כי הוא היה מזמין אותי לתא שלו, ומכבד בתה, סוכר היה לי משלי. עזבנו את האזור האירופאי הקר ונכנסנו אזור חמים של אקלים אסיאטי. שם, בשווקים שליד תחנות רכבת, אפשר היה לקנות פרות יבשים מסוגים שונים שמילאו במלואו את תפקיד הסוכר.